Avrupa Birliği Ülkelerinde Değerler Yönelimi*

Kadir CANATAN, Dr.

Atıf/©- Canatan, K. (2004). Avrupa birliği ülkelerinde değerler yönelimi. *Değerler Eğitimi Dergisi, 2* (7-8), 41-63

Özet- *Bu makale, Avrupa Sosyal Araştırması veri tabanına dayalı olarak Avrupa Birliği ülkelerinin değerler yönelimini ele almaktadır. Makalede, genel anlamda Avrupa'nın değerler hiyerarşisi tespit edildikten sonra, Avrupa ülkeleri ve kuşaklar arasındaki farklılıklar analiz edilmektedir. Bu analizler, değerler alanında Avrupa Birliği ülkeleri içinde bir çeşitlilik olduğunu göstermekle kalmıyor, değerler değişiminin yönü hakkında da ipuçları veriyor. Inglehart'ın çalışmalarına uygun olarak post-materyalist değerlerin Avrupa Birliği ülkeleri içinde önem kazandığı fikri doğru olmakla birlikte, bu, Birlik içindeki ülkeler ve kuşaklar arasındaki farklılıkların önemsiz olduğu anlamına gelmiyor. AB ülkelerinin değerler bakımından tam bir "birlik" içinde olduğunu söylemek doğru olmadığı gibi, tam bir "çeşitlilik" de söz konusu değildir. Bu durumda, AB ülkeleri için söylenebilecek en iyi şey, "çeşitlilik içinde bir birlik" oluşturduklarıdır.*

Anahtar Kelimeler- *Avrupa Birliği Ülkeleri, Değerler, Materyalist ve Post-Materyalist Değerler, Değerlerde Birlik ve Çeşitlilik.*

* Bu makale, 2002-03 yılları arasında Avrupa Birliği'ne üye ülkelerde yapılan "Avrupa Sosyal Araştırması"nın veri tabanına dayanılarak hazırlanmıştır. Kaynak: R. Jowell and the Central Co-ordinating Team, European Social Survey 2002/2003: Technical Report, London: Centre for Comparative Social Surveys, City University (2003) and Norwegian Social Science Data Services (NSD) as the data archive and distributor of the ESS data.

1. Giriş

Avrupa'da değerler ve normlar tartışması, doksanlı yıllarda Avrupa Birliği'ne üye ülkelerde yerel düzeyde başlamış ve giderek genişleyerek, nihayet 2004 yılında Hollanda başbakanı Balkanende'nın girişimiyle AB'nin gündemine girmiştir. 2004 yılının Eylül ayında düzenlenen bir konferansla**, Avrupalı entelektüel, siyasetçi ve iş adamlarını bir araya getiren Hollanda, Avrupa'nın temel değerlerini saptamaya çalışmıştır. Ev sahibi olarak Hollanda başbakanı Balkanende, konferansın açılış konuşmasında AB anayasasına atıfta bulunarak, konferansın ortak değerlerin saptanması sürecinde oldukça önemli bir adım olduğunu vurgulamış, "özgürlük, dayanışma ve saygı"nın Avrupalı insanın ve hükümetlerin davranışlarını yönlendirmesi gerektiğini savunmuştur. Oldukça ilginç geçen bu konferansta, bazı aydınlar evrensel değerlerin Avrupaî kökenine vurgu yaparken, kimileri de evrensel olanın belirli bir kültür ve coğrafyaya indirgenmesinin sakıncalı olduğuna dikkat çekmiştir. Konferansta Türkiye adına bir konuşma yapan devlet bakanı Mehmet Aydın, Türkiye ile Avrupa arasındaki tarihsel ilişkilere değinmiş, kültürler arası etkileşim ve Avrupa değerlerinin çoğul kaynaklarına (Yahudilik, Hristiyanlık, İslâm ve hümanizm) işaret ederek Avrupa'nın büyük bir çeşitlilik sergilediğini ifade etmiştir. Konferansın bir başka tartışma noktası ise, Avrupa'nın geçmiş ile gelecek arasında kuracağı bağın niteliği olmuştur. Bu tartışmada, kimileri Avrupa'yı Avrupa yapan değerlerin ortak bir tarih tecrübesi olduğunu vurgularken,

** 7 Eylül 2004 tarihinde Den Haag şehrinde düzenlenen "The Politics of European Values" adlı konferansa siyaset, kültür ve iş dünyasından 150 kişi davet edilmiştir. Aynı konferansa, çok sayıda AB'ye üye ülkenin devlet başkanı ile AB kurumlarından uzman ve bürokratlar katılmıştır. Üç oturumdan oluşan konferansın ilk oturumunda; Fransız devlet başkanı Valéry Giscard d'Estaing, Fransız düşünür Pierre Manent, Amerikalı hukukçu Joseph Weiler ve İngiliz Brit Robert Cooper (Avrupa Birliği Konseyi Genel Sekreteri Yardımcısı) "Avrupa Birliği'nin Temelleri" konusunda görüş bildirmişlerdir. İkinci oturumda; Amerikalı sosyolog Amitai Etzioni, İtalya Princeton Üniversitesi profesörlerinden Maurizio Viroli, TC devlet bakanı Mehmet Aydın ve Hollanda eski devlet bakanı Dick Benschop, "Değerlerin Aktarılması" konusunda konuşmalar yapmışlardır. Üçüncü ve son bölümde ise; Litvanya devlet başkanı Freiberga, İspanyol sosyolog Pérez Díaz ve Kanadalı düşünür Ralston Saul, "AB'nin Gelecekteki Gündemi ve Siyaseti" konusunda önerilerde bulunmuşlardır. Program ve katılımcılar için bk. www.EU2004.nl en www.nexus-institute.nl.

kimileri de AB'nin bir "ortak gelecek projesi" olduğunu iddia etmiştir. Konferansta yapılan tartışmalar bir kez daha göstermiştir ki, Avrupa'yı değerler planında tarif etmek kolay gözükmemektedir. Bu anlamda, Hollanda başbakanının, AB'nin "ideolojik temelleri"nin atılmasına katkı sağlayacağı umuduyla düzenlediği bu konferansın ne kadar amacına ulaştığı tartışmalıdır.

Hollanda'nın önderliğini yaptığı ortak değerler ve normlar tartışması, bu ülkeyle sınırlı gözükmemektedir. Hatta, Hollanda başbakanı, kendi ülkesinde 2002 yılında başlattığı tartışmada, bu konuda daha erken bir dönemde girişimlerde bulunan Norveç'i örnek almıştır. Norveç, 1998 yılında zamanın Hristiyan demokrat başbakanının girişimleriyle "İnsanî Değerler Komisyonu"nu kurmuştur. Geniş katılımlı ve temsilî bir görünüme sahip olan Komisyon, insanî değerler ve sosyal etik alanında geniş bir tartışma başlatmak ve bu şekilde insanların çevre ve toplum konusunda bilinçlenmelerine ve sorumluluk üstlenmelerine katkıda bulunmak üzere kurulmuştur. Fakat Komisyon, böyle bir tartışma yapmak yerine, üç yıllık bir çalışmadan sonra, pek çok konuda somut normlar öngören bir raporu dönemin yeni sosyal demokrat hükümetine sunmayı tercih etmiştir.

Avrupa içinde kendi geçmişine ve geleneklerine özel bir önem vermekle tanınan İngiltere'de değerler tartışması daha da gerilere gitmektedir. 1993 yılında İngiltere'nin o zamanki başbakanı Major, Muhafazakârların bir parti kongresinde "temellere dönüş" (back to basics) kampanyasını başlatmıştır. Başbakana göre, geleneksel değerler eskimiş kabul edilerek bir kenara atılmıştır. Şimdi, "komşuluk, edep ve nezaket" gibi eski değerlere dönmenin tam zamanıdır! Temellere dönüş hareketi, basının muhafazakâr kabine mensuplarının özel yaşamlarını araştırmalara konu yapmasıyla birlikte, ortaya çıkarılan skandallar sebebiyle başarısızlıkla sonuçlanmış ve siyaseten muhafazakârlara pahalıya mal olmuştur. Daha sonraki yıllarda (1999) Tony Blair'in "İngiltere'de yeni bir etik yaratma" düşüncesi de ihtiyatla karşılanmıştır.

Fransa ve Almanya'da hükümetler düzeyinde bir girişim olmamıştır. Fakat, Hollanda'da olduğu üzere, hükümet politikalarında güvenlik ve suç konularıyla bağlantılı olarak değer ve normlara sık sık atıfta bulunulmaktadır. Fransa, artan suç olaylarını ortadan kaldırmak için ku-

ralları çiğneyenlere karşı halkı **sıfır toleransa** (tolérance zéro) davet etmiştir. Almanya'da ise, değerler ve normlar meselesi daha çok eğitim alanındaki gelişmeler sebebiyle başlamıştır. Alman halkına göre, eğitimde düzen ve otorite eksikliği nedeniyle gençler, anti-sosyal davranışlar sergilemektedir. Bu sorunu çözmek üzere; okul içinde kıyafet kuralları yeniden hayata hakim kılınmalı ve özellikle gençlerin çıplak karınla okula gelmeleri yasaklanmalı ve üniformaya dönülmelidir!

Değerler ve normlar tartışmasının ardında yatan temel faktör, son onlu yıllarda, bir yandan, geleneksel değerlerin yıpranmış olması ve bunların yerine yeni değerlerin ikame edilememesi, diğer yandan da göç ve göçmenlik nedeniyle toplumda değerler ve normlar alanında çatışmalı olduğu varsayılan bir çeşitliliğin ortaya çıkmış olmasıdır. İlk gelişmenin giderek artan bir bireyselleşme ve toplumsal erozyona yol açtığı düşünülürken, ikinci gelişmenin de toplumda gettolaşma ve kesimler arası kopmayı beraberinde getirdiği düşünülmektedir. Her iki durumda da ortak değerler oluşturamayan bir toplumun entegrasyon (bütünleşme) yolunda değil, tersine dezentegrasyon (toplumsal çözülme) yolunda bir gelişmeye sahne olacağı varsayılmaktadır.

2. Kavram, Soru ve Hipotezlerin Tanımlanması

Sosyolojide değerler ve normlar konusu, bazen bir kültürün öğeleri olarak (Hendrix, 1983), bazen de toplumsal kontrol mekanizmaları (Dönmezer 1988; Tolan, 1985) bağlamında ele alınmaktadır. Durum ne olursa olsun, değer ve normlar, ancak birbirleriyle bağlantıları içinde anlaşılabilecek kavramlardır. Değerler, normlara kıyasla daha soyut olup, bize "iyi" ve "kötü" hakkında fikir veren ideal düşüncelerdir. Bu bakımdan değerleri; bir toplumun "olması gereken" idealleri ve hedefleri olarak görmek mümkündür. Normlar ise; değerleri yaşama geçirmemize imkân tanıyan somut kurallardır. Demek ki, değer ve normlar arasındaki ilişki, temelde amaçlar ile araçlar arasındaki ilişki olup biri diğerini gerektirir.

Bu temelden hareketle, denebilir ki; değerler birincil, normlar ise ikincildir. Yani normlar, değerlerden türemektedir. Normların kökü ve kaynağı değerlerdir. Hatta değerler, çoğu zaman birden fazla toplumsal

kurala kaynaklık ederler. Sözgelimi, yaşlılara saygı, genel ve soyut bir değerdir. Buradan hareketle, yaşlıların elini öpmek, kamu taşıtlarında onlara yer vermek, onların yanındayken gençlerin sigara içmemesi vs. gibi pek çok norm türetilmiştir.

Değerler ve normlar arasındaki bu tür ilişki, bunların dayanıklılığı konusunda da bize bir fikir vermektedir. Genellikle değerler, sürekli ve kalıcı bir karaktere sahipken, normlar, değişen ortamlara göre değişkenlik kazanabilirler. Sözgelimi, yaşlıların yanında sigara içmemek kuralı, kapalı köy toplumlarında sıkı bir kuralken, anonim kent toplumlarında bu kuralı uygulamak pek kolay gözükmemektedir. En azından, bu kuralın uygulandığı alan daralmaktadır. Köyde herhangi bir yaşlının yanında sigara içmek kınanırken, şehirde sadece aile ve yakın akrabaya mensup yaşlıların yanında içmek kınanmaktadır. Demek ki, bu kural, geniş toplumda etkinliliğini yitirmektedir. Kuralların anlamlılığını ve etkinliğini yitirdiği durumlara sosyoloji de "anomi" adı verilmektedir. Anomi, modern toplumda ortaya çıkan yeni bir sorundur.

Son olarak, değerler ve normlar, bağlayıcılığın ötesinde düalist bir niteliğe de sahiptir. Değerler, şeyler konusunda bize "iyi" ve "kötü" yargılarını kazandırırken, buna bağlı olarak normlar da, iyi şeylerin yapılmasını, kötü şeylerin yapılmamasını öğretirler. İlk tür değer ve normlara, "pozitif değer ve normlar" denirken, ikinci türe ise "negatif değer ve normlar" adı verilmektedir. İlk gruptakiler; emredici, tavsiye edici ve isteklendiriciyken, ikinci gruptakiler; yasaklayıcı, yadsıyıcı ve önleyicidir. Toplumda, ikinci tür değer ve normlara tepki genellikle daha serttir. Emredilen bir kuralı her zaman yerine getirmeniz beklenmeyebilir; ama, bir yasağı çiğnemek her zaman toplumsal tepkiyi davet eder.

Değerler ve normlar, genellikle sosyalleşme sürecinde öğrenilir ve birey için bir alışkanlık niteliğini alır. İçselleştirildiği oranda normların yerine getirilmesine yönelik dışardan yapılan zorlamalar gereksiz hale gelir. Ama, sürekli olarak dışarıdan yapılan zorlamalar da içselleştirmeyi engelleyebilir. Bu bakımdan, sosyalleşme sürecinde dışarıdan yapılan müdahaleler, aşamalı olarak azaltılmalıdır. Aksi taktirde, gençlerin ileriki yaşlarda da sürekli olarak dışardan düzeltilmeleri gerekecek ve olgunlaşmaları hiç bir zaman tam olarak gerçekleşmeyecektir.

Değerler ve normların en önemli işlevi, toplumsal düzenin sürekliliğini sağlamaktır. Toplumsal yaşamın düzenli ve istikrarlı bir şekilde yürümesi için önce kurallar konusunda bir uzlaşmanın sağlanmış olması, daha sonra da bunların yerine getirilmesi konusunda toplumsal bir kararlılık gerekir. Aksi takdirde, toplumun hızla kaos ve istikrarsızlığa sürüklenmesi işten bile değildir. Bu demek değildir ki, bir toplumda hiç farklılık olmayacaktır. Tam tersine, bir toplumda, tüm toplum bireyleri için bağlayıcı ortak değer ve kurallar olduğu gibi, sadece bazı guruplarda geçerli olan partiküler değer ve kurallar da vardır. Ortak değer ve kurallara aykırı olarak, farklı pratiklerin yaşandığı bu tür toplumsal guruplara "alt kültür" denmektedir. Alt kültürler, farklılıkların yaşandığı ve müsaade edildiği toplumsal guruplardır. Sözgelimi, gençler, bazen kendi aralarında farklı bir kıyafet veya farklı bir dil oluşturabilirler. Ama, bu farklılıklar sadece söz konusu gençlik gurubunda geçerlidir. O guruptan çıkıldığı zaman toplumda ortak olan değer ve normlara uyum tekrar devam eder.

Toplumda egemen olan değerler ve normlar her zaman olumlu işlev görmezler. Değişimin hızlı olduğu ve büyük ölçüde de olumlu olarak algılandığı modern toplumlarda yerleşik değer ve normlar değişimi engelleyebilir. Bu durumda, toplum, yenilenme gücünü yitirmekte ya da değişime taraf olanlarla karşı olanlar arasında bir çatışmaya sürüklenmektedir. Demek ki, bir zamanlar toplumun düzen ve istikrarını sağlamakla yükümlü olan değerler ve normlar, hızla değişen çağa ve şartlara kendilerini uyarlayamadıkları için değişme ve gelişmeyi engellemekle kalmaz, aynı zamanda toplumda kutuplaşma ve çatışmaya da sebep olabilir.

Sosyolojide değerler ve normlar tartışması, bu bilimin doğduğu 19. yüzyıla kadar geri gitmekle birlikte, bu alandaki ampirik araştırmalar Avrupa ve dünyada yetmişli yıllarda başlamıştır. Inglehart, Avrupa ülkeleri arasında bir dizi kıyaslamalı araştırma yaparak modern toplumda kültürel alanda bir dönüşüm gerçekleştiğini göstermiştir (Inglehart, 1977; 1990; 1997). Değerler ve normlar alanındaki bu dönüşüm; ekonomik büyüme, maddî ve toplumsal güvenlik gibi maddî değerlerin terk edilmesi ve bunların yerine; kişisel gelişim, bireysel özerklik, temiz çevre ve özgürleşme gibi *post-materyalist* değerlerin benimsen-

mesi anlamına gelmektedir. Görgül araştırmalar, özellikle yaşlıların materyalist değerleri savunurken, buna karşın 1945 sonrasında doğan genç kuşakların post-materyalist değerlere ilgi duyduklarını göstermektedir. Bu farkı izah etmek üzere Inglehart, Maslow'un motivasyon teorisi ile temel değerlerin genç yaşlarda içselleştirildiğini ve sonraki yıllarda bunların sabitleştiğini ileri süren bir kuşak teorisini birleştirmiştir. Buna göre, gençlerin post-materyalist değerleri benimsemesi, savaş sonrası dönemde Avrupa'da ekonomik refahın artması ve savaş tehdidinin ortadan kalmasıyla izah edilmektedir.

Inglehart'ın araştırmaları daha sonraki yıllarda bazı eleştirilere konu olmuştur. Özellikle, ekonomi ile kültürel değerler arasındaki ilişkiler sorgulanmaktadır. Bu bağlamda Daniel Bell (1976), modern toplumu üç sektöre (ekonomi, siyaset ve kültür) ayırmakta ve her sektörün kendi ilkeleri ve yasaları olduğunu öne sürmektedir. Ekonomik sektörü yönlendiren ilkeler, verimilik ve amaçsal akılcılaşmayken, siyasette eşitlik, kültürel alanda ise bireysel özgürlük arayışı hakim değerlerdir. Her ne kadar, Inglehart kişisel gelişmeyi iyileşmiş ekonomik koşulların bir sonucu olarak görüyorsa da Bell bu düşünceye katılmaz. Bell'e göre, ekonomi ve kültür alanında meydana gelen gelişmeler, birbirinin uzantısında olmak bir yana, birbirine ters istikamettedir (Van der Loo ve Van Reijen, 2003: 198).

Inglehart ve Bell'in görüşleri, bize, değerler alanında teorik bir arka plan sağlaması açısından önemlidir. Inglehart, uzun vadeli bir perspektiften bakarak modern toplum-postmodern toplum ekseninde materyalist değerlerden post-materyalist değerler skalasına doğru bir yönelim olduğunu söylemekte ve bunu "sessiz devrim" olarak nitelemektedir. Burada vurgu, değişme ve genel trendleri tespit etmeye yöneliktir. Oysa Bell, modern toplumun başka bir özelliğinden hareket etmektedir. Ona göre modern toplum, farklılaşma dolayısıyla değerler planında da çoğulculaşmanın (plüralizm) yaşandığı bir toplumdur. Bu toplumda her sektör özerk ve birbirinden bağımsız olarak hareket etmektedir. Doğrusunu söylemek gerekirse, her iki yaklaşımı da tek başına toplumsal ve kültürel değişmeyi açıklayan genel ve makro bir teori olarak görmek yanlıştır. Modern toplum, farklılaşma ve çoğulculaşma yanında; etkileşim, entegrasyon, asimilasyon ve benzeşme süreçlerini

de kapsamaktadır. Bu anlamda, modernleşme paradoksal bir süreçtir (Van der Loo ve Van Reijen, 2003).

Biz bu makalemizde, 2000'li yılların başında Avrupa Birliği'ne üye ülkelerde geçerli olan değerler hiyerarşisini betimlemeye ve gidişatın yönünü belirlemeye çalışacağız. Konuya iki açıdan bakacağız. İlk önce statik olarak ve genel anlamda Avrupa Birliği ülkelerinin değerler hiyerarşisini ele alacağız. Bu bağlamda yükselen popüler değerler ile daha az popüler değerler arasında bir ayrım yaparak, bunu batı toplumunun bir aynası olarak kullanacağız. Daha sonra ise, ülkeler ve kuşaklar arası farklılıkları ortaya koyarak, değerler hiyerarşisinin dinamik çehresini çizmek istiyoruz. Bu bağlamda, aşağıdaki hipotezlerin geçerliliğini test etmeye çalışacağız:

1. Post-materyalist değerlerde bir gerileme gözlenmektedir.
2. Değerler bağlamında Doğu Avrupa ülkeleri ile Batı ve Kuzey Avrupa ülkeleri arasında kategorik bir farklılaşma söz konusudur.
3. Kuşaklar arası farklılaşma genel bir trend olarak tüm Avrupa ülkelerinde gözlenmektedir.
4. Avrupa Birliği ülkelerinde "ortak değerlere" doğru bir gidiş söz konusudur.

Araştırma verilerini sunmadan önce, kullandığımız veri tabanı ve metodoloji konusunda bazı bilgiler vermek yararlı olacaktır.

3. Veri Tabanı ve Metodolojik Bilgiler

Avrupa Sosyal Araştırması (The European Social Survey, the ESS); Avrupa'da değişen kurum, tutum, inanç ve davranış kalıplarının haritasını çıkarmak ve bunlar arasındaki etkileşimi açıklamak üzere tasarlanmış yeni ve akademik bir araştırmadır. Araştırma, 20'nin üzerinde ülkeyi kapsamaktadır. Araştırmanın ilk aşaması 2002-2003 yılında tamamlanmıştır. İkinci aşaması ise 2005 yılına kadar tamamlanacaktır. Biz bu makalede ilk aşamada toplanan verileri kullanacağız.

Araştırma projesi, Avrupa Komisyonu, Avrupa Bilim Vakfı ve araştırmanın yapıldığı her ülkede akademik bir kurumun katılımıyla geliştirilmiş ve yüksek standartlarda metodolojik yöntemler uygulanarak veri toplanmıştır. Araştırma, anket yöntemiyle ve temsilî bir örneklem seçilerek yapılmıştır. İki bölümden oluşan anket formunun her bir bö-

lümü 120 soru içermektedir. Sorular; medya kullanımı, sosyal ve siyasal güven, siyasal çıkar ve katılım, sosyo-politik yönelimler; etik, sosyal ve politik değerler; toplumsal dışlama; ulusal, etnik ve dinî sadakat; refah, sağlık ve güvenlik; demografik ve sosyo-ekonomik değişkenler olmak üzere oldukça geniş bir alanı kapsamaktadır. Araştırmada metodolojik olarak değişkenlerin işlemselleştirilmesinde gereken titizlik gösterilmiş ve optimal kıyaslanabilirlik esas alınmıştır.

Bu makalede bizi söz konusu araştırmanın sadece değerler bölümü ilgilendirmektedir. Araştırmada toplam 28 temel değerden hareket edilerek bu değerlerin ne kadar önemli olduğu katılımcılara sorulmuştur (bk. Ek 1. Değerler Listesi). Araştırmaya katılanlara, çok önemlilikten az önemliliğe doğru sıralanan toplam 6 seçenek sunulmuştur. Bunun yanında, görüş bildirmek istemeyen kişilere de üç farklı seçenek tanınmıştır. Böylece, olası seçenekler mümkün olduğunca geniş bir şekilde verilmiştir. Biz, Avrupa Sosyal Araştırması'nın veri tabanı üzerinde analizler yaparken, araştırmamızın amaçları doğrultusunda bazı tasarruflarda bulunduk.

İlk olarak, katılımcı ülkelerden bazılarını (İsrail) Avrupa ülkesi olmadığı için, bazılarını da (İtalya ve Lüksemburg) sistematik kıyaslamaya imkân veren verilere sahip olmadıkları için analiz dışında bıraktık. Bu şekilde, geriye kalan toplam 19 ülke üzerinde analiz yaptık (bk. Ek 2. Ülkeler Listesi). İkinci olarak, bazı değişkenleri, araştırmamızın amacı açısından yeniden kodlandırma yoluna gittik. Bu işlemler, yeri geldiğinde ilgili bölümlerde açıklanacaktır. Son olarak, araştırmada; ülke ve yaş yanında, eğitim, cinsiyet, medenî durum, iş statüsü ve din gibi pek çok değişken olmakla birlikte, biz yine araştırmamızın sınırları ve amaçları çerçevesinde sadece ülke ve kuşak farklarını dikkate aldık. Diğer değişkenlerin etkisini devre dışı bıraktık.

4. Avrupa Birliği Ülkelerinde Değerler Hiyerarşisi

Bir sonraki bölümde, Avrupa Birliği'ne bağlı üye ülkelerin konumunu belirlemek üzere ilk önce genel anlamda Avrupa'da geçerli olan bir değerler hiyerarşisi oluşturmaya çalıştık. Tablo 1 ve 2'de bu değerlerin sıralaması görülmektedir. Söz konusu değerler hiyerarşisi oluşturulurken, bu değerlere atfedilen önem esas alınmıştır. Bunu anlamak için de-

ğerlere verilen cevapları, veri tabanında "(çok) önemli", "az önemli" ve "önemsiz" olarak yeniden kodlandırdık. Dolayısıyla, tabloda görülen değerler, "(çok) önemli" seçeneğine verilen destek temelinden yeniden belirlenmiştir. Değerlerin sıralaması grafikte yüzdelik olarak yüksekten aşağıya doğru yapıldı. Yani, en fazla destek alan değer en başa, en az destek alan değer ise en alta yerleştirildi.

Değerlerin popülaristesini belirlemek üzere, yüzde 50 ve üzerinde destek alan değerler "Popülaritesi Yüksek Değerler" olarak Tablo 1'de, yüzde 50'nin altında destek alan değerler ise "Popülaritesi Düşük Değerler" olarak Tablo 2'de görüldüğü gibi sıralandı. Buna göre, Avrupa Birliği'nde; "aile", "arkadaşlar", "serbest vakit", "iş", "arkadaşlara ve dostlara sadakat", "eşitlik", "çevreye özen gösterme", "bireysel bağımsızlık anlamında özerklik", "güvenlik", "güçlü hükümet", "yardımseverlik", "farklılıklara ilgi duymak", "dürüstlük" ve "gelenekçilik" popülaritesi yüksek değerler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 1
Popülaritesi Yüksek Değerler

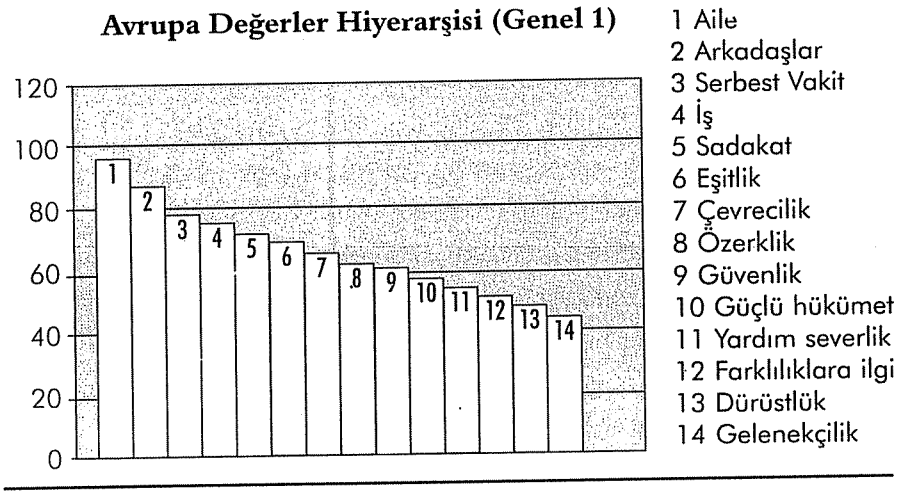

İkinci tabloda ise popülaritesi düşük değerler sıralanmıştır. Bunlar giderek azalan bir önem sırasına göre; "alçak gönüllülük", "din", "otorite ve kurallara saygı", "hoş vakit geçirmek", "hazcılık", "yenilikçilik", "açıklık", "başkalarından saygı görmek", "başarı", "kendini göstermek", "gönüllü kuruluşlar", "politika", "maceracılık" ve "zenginlik" şeklinde sıralanmıştır.

Tablo 2
Popülaritesi Düşük Değerler

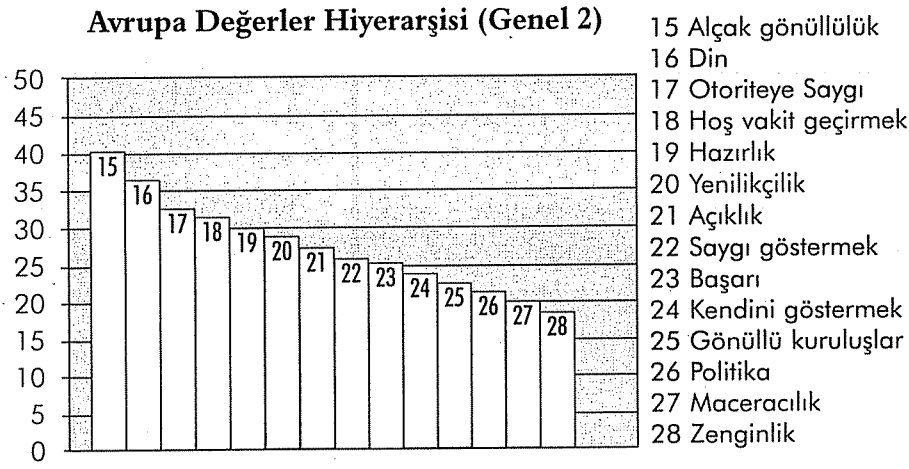

Bu tablolar nasıl okunmalıdır? Değerler hiyerarşisinin en tepesinde yer alan değer (aile) ile en altında yer alan değere (zenginlik) bakıldığında, Avrupa'da değerler alanında büyük bir değişimin yaşandığı görülmektedir. "Aile", geleneksel bir değer olarak modern toplumda belirli bir süre değer kaybına uğradıktan sonra, yeniden doruk noktada yerini almıştır. Bunun tersine, ekonomi ve maddî değerlerin merkeze alındığı modern toplumda "zenginlik", değerler hiyerarşisinin en alt kademesine düşmüştür. Sadece bu iki değerin değerler piramidindeki yeri bile, Avrupa'da geleneksel değerler ile modern değerlerin yer değiştirmekte olduğunu açıkça göstermektedir.

Fakat, değerler hiyerarşisine daha yakından bakıldığında bu tezin genel-geçer bir nitelik arz etmediği görülmektedir. Sözgelimi; "alçak gönüllülük", "din", "otorite ve kurallara saygı" gibi diğer geleneksel değerler, birinci tabloda değil, ikinci tabloda yer almaktadır. Yine, aynı şekilde; "iş", "eşitlik", "çevrecilik" ve "özerklik" gibi modern değerlerin de ikinci tabloda olması beklenirken, birinci tabloda yer alması, değerlerin değişimi konusunda kategorik bir yorumun yapılmasını zorlaştırmaktadır. Demek ki, ilk etapta dikkatimizi çeken görüntü, genelleştirilmesi mümkün olmayan bir durumdur ve dolayısıyla da yanıltıcı bir nitelik arz etmektedir.

Tablo 1 ve 2'de sıralanan değerler hiyerarşisi hakkında yapılacak en iyi yorum şudur: Avrupa ülkeleri, savaş sonrası dönemde yaşadığı deneyimlerin ışığında geleneksel değerler ile modern değerleri harmanlamaya yönelmiştir. Fakat, bu harmanlama bile değerler alanında yaşanan önemli bir değişimi ifade etmektedir. İdeal-tipik anlamda modern bir toplumun değerler piramidinin üst katlarında yer alan değerlerin bir kısmı aşağı katlara doğru inerken, aynı şekilde piramidin altında yer alan değerlerin bir kısmı da üst kademelere doğru çıkmıştır. Bu gelişme, geleneksel toplum-modern toplum ikilemi çerçevesinde anlaşılacak bir durum olmayıp, daha çok "post-modern" toplum tipi ya da "post-materyalist değerlerin yükselişi" bağlamında anlaşılması gereken yeni bir durumdur. Bu yeni durum, önemli oranda Inglehart'ın tezlerini doğrulamaktadır. Ona göre savaş sonrası dönemde, temel ihtiyaçlarını karşılamış olan Avrupa ülkelerinde post-materyalist değerler önem kazanmaktadır. Ancak, bu değerler, her zaman fiilî bir durumu yansıtmıyor, daha çok, olması gereken bir özlemi dile getiriyor. Söz konusu değerler büyük ölçüde kaybedildiği için yeniden önem kazanmaya başlamıştır.

Inglehart'ın bu son yaklaşımını ihtiyatla karşılamakta fayda var. Çünkü, geleneksel değerlerin bir kısmı popülerleşirken, bir kısmı yerinde saymaktadır. Sözgelimi, "din" de modern toplumda ihmal edilmiştir; ama, bugün batıda din hâlâ yükselen popüler değerler içinde yerini alamamaktadır. Öyleyse, modern toplumda ihmal edilen değerlerin hepsinin de yeniden değer kazanacağı beklenmemelidir. Hangi değerlerin neden önem kazandığı toplumların tarihsel deneyimleriyle olduğu kadar, global gelişmelerle de alâkalıdır.

5. Ülkelerarası Farklılıklar

Avrupa Birliği'ne üye ülkeler, sadece sosyo-ekonomik bakımdan değil, sosyo-kültürel bakımdan da büyük bir çeşitlilik göstermektedir. Sözgelimi, Kuzey Avrupa'daki Protestan ülkeler, ekonomik bakımdan ileri oldukları gibi, bireyselleşme, sekülerleşme ve benzer modernleşme süreçleri bakımından da Güney ve Doğu Avrupa'daki ülkelerden oldukça farklı bir yapı sergilemektedir. Elbette bu farklılıkların değerler

üzerinde etkileri olacaktır. Bu bakımdan, değerler açısından Avrupa Birliği ülkelerini ortak değerlere bağlı bir "birlik" olarak nitelemek zorlaşmaktadır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, birliğe sonradan katılan Doğu Avrupa ülkeleri ile Batı Avrupa ülkeleri arasında bir fark gözetmekteyiz. Bu iki ülke gurubu arasında bir kıyaslama yapmadan önce, değerler temelinde ülkeler arasındaki ortak ve farklı yönlere genel olarak bir göz atmak istiyoruz.

Avrupa Birliği'ne üye ülkeler arasında bir kıyaslama yapmak için Avrupa Birliği ortalamasını bir kriter olarak aldık ve özellikle bu ortalamaya uzak düşen ülkeleri tespit etmeye çalıştık. Burada bizi ortalamanın üstüne çıkan ülkeler değil, dikkat çekici bir şekilde ortalamanın altında kalan ülkeler ilgilendirmektedir. Bu ülkeler, Avrupa ortalamasından "sapan" ülkeler olarak değerlendirilmektedir.

İlk gözlem olarak, ülkeler arasında büyük oranda bir uyuşum gözlenirken, tek tek değerler bazında bakıldığında, bu uyuşumu bozan ülkelerin varlığı da dikkat çekmektedir. Önce uyuşumun yüksek olduğu değerler kategorisi üzerinde duracağız.

"Aile", "arkadaşlık", "yardımseverlik", "iş", "sadakat", "eşitlik", "dürüstlük" ve "maceracılık" kavramlarına atfedilen önem bakımından Avrupa ülkeleri arasında yüksek düzeyde bir uyuşum söz konusudur. Ancak, buna rağmen, bu değerler bazında Avrupa ortalamasından bariz bir şekilde uzak düşen, bazen bir, bazen de iki ülkeye rastlanmaktadır. Sırasıyla, "aile" konusunda Hollanda, "arkadaşlık" konusunda Macaristan, "yardımseverlik" konusunda Çek Cumhuriyeti, "iş" konusunda İngiltere ve İrlanda, "sadakat" konusunda Portekiz ve Slovenya, "eşitlik" konusunda Danimarka ve Portekiz, "dürüstlük" konusunda Portekiz ve İsveç, "maceracılık" konusunda ise Almanya ve Çek Cumhuriyeti açık bir şekilde Avrupa ortalamasının altında kalmaktadır.

"Farklılıklara ilgi", "gelenekçilik", "başkalarından saygı görmek" ve "politika" gibi konularda da yüksek oranda uyuşum görülmektedir. Ancak, bu değerlerden sapan ülke sayısı biraz daha fazladır. Geriye kalan 16 ülke ise, ya Avrupa ortalamasına yakın ya da ortalamanın üzerindedir.

Bu değerlerin dışında kalan konularda, Avrupa ortalamasından bariz bir şekilde sapan ülke sayısı üçü geçmektedir. Bu değerleri, göreceli olarak uzlaşmanın daha az sağlandığı değerler kümesi olarak görmek mümkündür. Başka bir deyişle; "zenginlik", "gönüllü çalışmak", "kendini göstermek", "başarı", "açıklık", "yenilikçilik", "hazcılık", "hoş vakit geçirmek", "otoriteye ve kurallara uymak", "din", "alçak gönüllülük", "güçlü devlet", "güvenlik", "özerklik" ve "çevre" konularında uzlaşım azalmakta ve bariz bir şekilde Avrupa ortalamasının gerisinde kalan ülke sayısı artmaktadır.

Değerler bazında görülen bu çeşitliliğin yanında, Doğru Avrupa ülkeleri ile Batı Avrupa ülkeleri arasında yapılan kıyaslama, bu iki gurup arasında gözettiğimiz kategorik farklılaşmayı öngören tezi yanlışlamaktadır. Tablo 3'te görüldüğü üzere, araştırmada yer alan iki Doğu Avrupa ülkesinin (Polonya ve Macaristan) test edilen tüm değerler bazında, kategorik ve dikkat çekici bir şekilde Avrupa ortalamasından saptıkları söylenemez. Tam tersine, Polonya ve Macaristan, çoğu değerlerde Avrupa ortalamasını tutturmaktadır.

Tablo 3
Doğu Avrupa Ülkelerinin Konumu

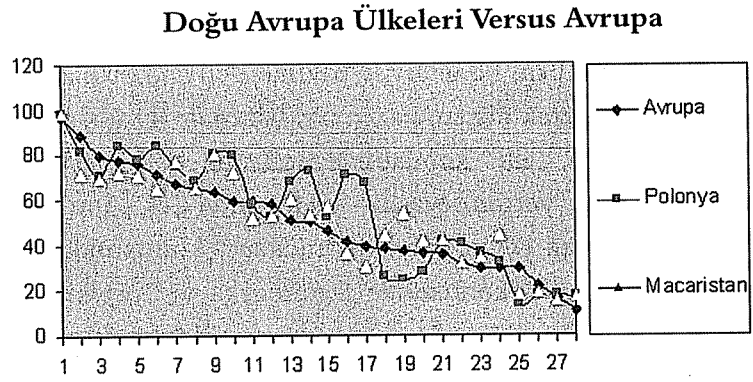

6. Kuşaklar Arası Farklılıklar

Değerler bağlamında ülkeler arası farklılıklar kadar kuşaklar arası farklılıklar da değerler dünyasının bir başka dinamik yüzünü sergilemektedir. Değerlere atfedilen önemin kuşaklar boyunca değişip değişmediğini anlamak için araştırmaya dahil olan katılımcıların do-

ğum tarihlerini esas alarak 6 yaş gurubu oluşturduk. Daha sonra, ilgili değerlerle bu yaş grupları arasında bir ilgi kurmaya çalıştık. Tablo 4'te görüldüğü üzere bazı değerlere atfedilen önem kuşaklar boyunca değişmezken, bazı değerlere verilen önemde olumlu ya da olumsuz yönde bir değişim görülmektedir. Yaşlı kuşaklarla genç kuşaklar arasında değişmeyen değerler (eşitlik, farklılıklara ilgi, saygı görmek, sadakat ve aile) sınırlı sayıda kalırken, değişim içinde olan değerler daha kabarık gözükmektedir.

Tablo 4
Kuşaklar Boyunca Değerlere Atfedilen Önem

Önemi Değişmeyen Değerler	Önemi Artan Değerler	Önemi Düşen Değerler
1. Eşitlik	1. Yenilik	1. Güvenlik
2. Farklılıklara ilgi	2. Zenginlik	2. Otorite ve kurallara saygı
3. Saygı görmek	3. Kendini göstermek	3. Alçak gönüllülük
4. Sadakat	4. Açıklık	4. Yardımseverlik
5. Aile	5. Hoş vakit geçirmek	5. Güçlü hükümet
	6. Özerklik	6. Dürüstlük
	7. Başarı	7. Çevrecilik
	8. Maceracılık	8. Gelenekçilik
	9. Hazcılık	9. Siyaset
	10. Arkadaşlık	10. Din
	11. Serbest vakit	11. Gönüllü örgütler
	12. İş	

Kuşaklar boyunca önemi giderek artan değerler; "yenilikçilik", "zenginlik", "kendini göstermek", "açıklık", "hoş vakit geçirmek", "özerklik", "başarı", "maceraya düşkünlük", "hazcılık", "arkadaşlık", "serbest vakit" ve "iş" olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna karşın; "güvenlik", "otorite" ve "otorite ve kurallara saygı", "alçak gönüllülük", "yardımseverlik", "güçlü hükümet", "dürüstlük", "çevrecilik", "gelenekçilik", "siyaset", "din" ve "gönüllü kuruluşlar"a atfedilen değerse azalmaktadır. Ama, her şeye rağmen, kuşaklar arasında görülen bu değişme, değerler alanında yaygın ve önemli bir farklılaşma olduğunu göz önüne sermektedir.

Tek tek ülkeler bazında baktığımızda, kuşak farklılıklarının pek çok ülkede ve pek çok değer üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Bazı değerler, araştırmaya dahil olan tüm ülkelerde kuşak farklılıklarına duyarlı

gözükürken, bazı değerler az ya da çok sayıdaki ülkede kuşak farklılıklarına açık gözükmektedir. Tablo 5'te, değerlerle kuşaklar arası farklılıkların ilişkisi gösterilmiştir. Buna göre, birinci sütunda görülen değerler tüm ülkelerde kuşak farklılıklarına açık bir yapı arz etmektedir. İkinci sütunda, bazı ülkeler hariç, diğer tüm ülkelerde kuşak farklılıklarından etkilenen değerler sıralanmaktadır. Üçüncü sütundaki değerlerse, birçok ülkede kuşaklar arası farklılıklardan etkilendiği gibi, birçoğunda da etkilenmemektedir.

Tabloda görüldüğü üzere en az 20 kadar değer, çoğu Avrupa ülkesinde kuşak farklılıklarına açık gözükmektedir. Geriye kalan değerlerse bazı ülkelerde kuşak farklılıklarına açık, bazı ülkelerde ise açık değildir.

Tablo 5

Değerler ile Kuşaklar Arası İlişkilerin Ülkelere Göre Konumu

Tüm ülkelerde kuşak farklılıklarına açık olan değerler	**(Az sayıda ülke hariç) Çoğu ülkede kuşak farklılıklarına açık olan değerler**	**Pek çok ülkede kuşak farklılıklarına hem açık, hem de açık olmayan değerler**
1. Kendini göstermek	1. Yenilikçilik (İrlanda hariç)	1. İş
2. Zenginlik	2. Güvenlik (İngiltere ve Portekiz hariç)	2. Aile
3. Açıklık	3. Alçak gönüllülük (Danimarka ve İngiltere hariç)	3. Sadakat
4. Otorite ve kurallara saygı	4. Çevrecilik (Avusturya, İspanya ve Yunanistan hariç)	4. Saygı görmek
5. Hoş vakit geçirmek	5. Serbest vakit (Finlandiya, İngiltere ve İrlanda hariç)	5. Yardımseverlik
6. Dürüstlük	6. Arkadaşlar (Belçika, Fransa, İngiltere, İrlanda hariç)	6. Özerklik
7. Maceracılık	7. Politika (Belçika, Çek Cumhuriyeti, Hollanda ve Portekiz hariç)	7. Eşitlik
8. Güçlü hükümet	8. Gönüllü kuruluşlar (Slovenya, İsveç, Belçika ve Çek Cumhuriyeti hariç)	
9. Başarı		
10. Hazcılık		
11. Gelenekçilik		
12. Din		

Bu tablonun ortaya koyduğu gerçek şudur: Araştırmada ölçülen değerlerin çoğu, ilgili Avrupa ülkelerindeki kuşaklar tarafından farklı şekillerde değerlendirilmektedir. Kuşak farkı, değerlere atfedilen önem konusunda değişken olarak önemli bir rol oynamaktadır.

7. Sonuç ve Tartışma

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'da meydana gelen ekonomik, sosyal ve politik değişimlere paralel olarak değerler alanında da önemli değişimler yaşanmaktadır. Ancak, bu değişimlerin doğrultusu konusunda, hâlâ bilim adamları arasında bir uzlaşma sağlanamamıştır. Bunun sebepleri arasında ülkeler ve kuşaklar arasındaki farklılıklar gelmektedir. Söz konusu farklılıklar AB ülkelerinin değerler dünyasının homojen bir bütün olarak algılanmasını zorlaştırmaktadır. Bu farklılıkları çıkış noktası alanlar, Avrupa'da değerler bazında bir "çeşitlilik" olduğunu vurgularken, değerlerin gelişimini uzun vadeli bir perspektiften yorumlayanlarsa, Avrupaî değerlerin genel bir kalıba oturduğunu ve dolayısıyla bu temelden hareketle bir "birlik"ten bahsetmenin mümkün olduğunu söylemektedir. Bu iki farklı görüş, sadece bilim adamları arasında değil, siyaset ve kültür adamları arasında da gözlenmektedir. Biz bu çelişik iddialara, bu makalede ortaya attığımız hipotezler çerçevesinde bir açıklık getirmeye çalışacağız.

İlk hipotez, Inglehart'ın iddialarının aksine post-materyalist değerlerde bir gerilemenin olduğunu öngörmektedir. Daha önce de değindiğimiz gibi Inglehart, Maslow'un ihtiyaçlar piramidini esas alarak, 2. Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'da refah toplumunun gelişimi çerçevesinde temel ihtiyaçların karşılanmış olması sebebiyle, yeni kuşakların maddî olmayan değerlere önem verdiğini belirtmektedir. Bugün Avrupa'da yükselen popüler değerler açısından baktığımızda, bu görüş temelde doğru olmakla birlikte, "iş", "güvenlik" ve "güçlü hükümet" gibi değerlerde bir yükselme olduğu anlaşılmaktadır. Avrupa Sosyal Araştırması'nın 11 Eylül sonrasında yapıldığı dikkate alınırsa, bu değerlerin önem kazanmasının konjonktürel bir gelişme olduğu rahatlıkla söylenebilir. 11 Eylül sonrasında güvenlik ve güvenliği sağlamakla görevli olan (güçlü) devlete büyük bir gereksinim duyulmaktadır. Bu bağlamda, birincil değerlere doğru bir dönüş söz konusudur. Yine aynı şekilde, 2000'li yıllarda iş ve istihdam sorunlarının yeniden önem kazanması sebebiyle, insanlar iş alanında da bir güvence arayışına girmişlerdir. Öyleyse, post-materyalist değerlerin yapısal anlamda değil, daha çok konjonktürel sebeplerle kısmen bir gerileme içine girdiği söylenebilir. Ancak bu, tezimizin tam olarak doğrulandığı anlamına gelmemektedir.

Birinci tezle ilgili bu tespitler, kuşaklar arası farklılıklar perspektifinden de doğrulanmaktadır. Yeni kuşaklar post-materyalist değerlerin çoğuna önem vermekle birlikte, "zenginlik", "iş" ve "hazcılık" gibi maddî değerleri de aynı önemde görmektedir. Tablo 4'te görüldüğü üzere, kimi post-materyalist değerlerle materyalist değerler yer değiştirmektedir. Bu da değerler alanının dinamik bir yapı sergilediğini göstermektedir.

İkinci tez, değerler bağlamında Doğu Avrupa ülkeleri ile Batı ve Kuzey Avrupa ülkeleri arasında kategorik bir farklılığı gözetmektedir. Bu tez, iki Doğu Avrupa ülkesinin (Polonya ve Macaristan) Avrupa ortalaması karşısındaki konumu tespit edilerek (bk. Tablo 3) test edilmeye çalışıldı. Diğer Doğu Avrupa ülkelerine ait veriler bulunmadığından bu iki ülkeyle sınırlı olmak kaydıyla tez yanlışlanmıştır. Diğer Doğu Avrupa ülkeleri hakkında toplanacak verilerle, bu tezin geçerliliği ileride daha iyi ölçülebilir.

Kuşaklar arası farklılaşmayı genel bir trend olarak tüm Avrupa ülkelerinde geçerli bir kalıp olarak varsayan üçüncü tez, kuşaklar arası farklılıklar temelinde doğrulanmaktadır. "Eşitlik", "farklılıklara ilgi", "aile", "sadakat" ve "başkalarından saygı görmek" gibi değerler hariç, tüm diğer değerlerde kuşaklar arası bir farklılaşma görülmektedir. İster olumlu, ister olumsuz olsun, değişen değerlerin kabarıklığı, değerler dünyasındaki değişimin yapısal ve inkâr edilemez bir gerçeklik olduğunu ortaya koymaktadır.

Peki, tüm bunlar, Avrupa Birliği ülkelerinde "ortak değerlere" doğru bir gidiş olduğunu gösterir mi?

Dördüncü tez, bu soruya olumlu bir cevap verecek tarzda kurgulanmıştır. Bu tezin cevaplandırılması diğerlerinden daha zor görünmektedir. Çünkü, bu tez, oldukça genel ve kapsamlı bir şekilde formüle edilmiştir. Bilindiği üzere bir tez, ne kadar genel ve kapsamlı ise doğrulanması veya yanlışlanması da o derece zordur. Bu teze ilk etapta olumlu bir cevap verilebilir. Çünkü, post-materyalist değerler, Inglehart'ın çalışmalarında da görüldüğü üzere tüm Avrupa'da önem kazanmaya başlamıştır. Bu genel kalıbı bozan konjonktürel gelişmeler olsa da Avrupa için yapısal bir değişimden ve bu bağlamda değerler alanında "birlik" yönünde bir gelişmeden söz edilebilir. Fakat, bu tezin geçerliliğini bozan veriler dikkate alındığında, bu görüşün gerçekliğin basit bir tasviri olduğu da söylenebi-

lir. Her şeyden önce Avrupa ortalaması bir soyutlamadır ve gerçeğin kendisinden uzaklaşarak elde edilmiş kurgusal bir yapıdır. Bu yapı, ülkeler ve kuşaklar arası farklılıklar dikkate alındığında çabucak bozulmaktadır. Ancak, bu temelden hareketle, AB ülkelerinin hiçbir ortak değere sahip olmayan mozaik bir yapıya sahip olduğunu iddia etmek de doğru değildir. Bu iddia, bizi, uzun vadeli perspektiflerin ortaya koyduğu yapısal dip akıntının gerçekliğini inkâra götürecektir.

Tüm bu veriler dikkate alındığında, AB ülkelerinin kültürel coğrafyasını "birlik içinde çeşitlilik" olarak nitelemekten başka bir çare kalmamaktadır. Bunun, gelecekte de bu şekilde kalacağı söylenebilir. Her ne kadar, global modernleşme ya da postmodernleşme süreçleri toplumları belirli bir yönde ilerlemeye sürüklüyorsa da aynılaşma/benzeşme yönündeki gelişmelere yönelik direnişler de bu sürecin bir parçası olarak karşımıza çıkmaktadır. Ülkeler ve kuşaklar arasında benzeşme arttıkça, farklılıklara vurgu ve ayrışma da yeniden önem kazanmaktadır. Bunu en bariz bir şekilde dil alanında görmekteyiz. Avrupa ülkeleri içinde İngilizce giderek ortak bir dil olarak belirirken, Avrupa içindeki diller ve kültürler arası yarışma, ulusal ve yerel dillere verilen önemi de arttırmaktadır. Özellikle, küçük diller, büyük dillerin hegemonyasına karşı bir direniş sergilemektedir. Netice olarak, ekonomik alanda geçerli olan bir kuralın kültürel değerler alanında da geçerli olduğunu söyleyebiliriz: "Bir ürün piyasada azaldıkça/kıtlaştıkça değeri artmaktadır". Aynı kuralı başka bir şekilde ifade etmek gerekirse; "Bir şeyin değeri, kaybedilince ortaya çıkmaktadır."

Kaynakça

Dönmezer, S. (1984). *Sosyoloji*. Ankara: Savaş Yay.

Inglehart, R. (1977). *The silent revolution: Changing values and political styles among western publics*. Princeton: Princeton University Press.

Inglehart, R. (1990). *Culture shift in advanced industrial society*. Princeton: Princeton University Press.

Inglehart, R. (1997). *Modernization and postmodernization: Cultural, economic and political change in 43 societies*. Princeton: Princeton University Press.

Tolan, B. (1985). *Toplum bilimlerine giriş: Sosyoloji ve sosyal psikoloji*. Ankara: Gazi Üniversitesi Yay.

Van der Loo, H. ve Van Reijen, W. (2003). *Modernleşmenin paradoksları*, İstanbul: İnsan Yay.

Ekler

EK 1

Değerler Listesi (Sıralama keyfidir)

Nr.	Değerler	Değerlerin açılımı
1	Yenilik	Yeni fikirler düşünmek ve yaratıcı olmak önemlidir. (Important to think new ideas and being creative)
2	Zenginlik	Zengin olmak (para ve pahalı şeylere sahip olmak) önemlidir. (Important to be rich, have money and expensive things)
3	Eşitlik	İnsanların eşit muamele görmesi ve eşit şanslara sahip olması önemlidir. (Important that people are treated equally and have equal opportunities)
4	Kendini göstermek	Yetenekleri sergilemek ve hayran bırakmak önemlidir. (Important to show abilities and be admired)
5	Güvenlik	Güvenlik içinde yaşamak önemlidir. (Important to live in secure and safe surroundings)
6	Açıklık	Hayatta yeni ve farklı şeyleri denemek önemlidir. (Important to try new and different things in life)
7	Otorite ve kurallara saygı	Anlatılanı yapmak ve kuralları izlemek önemlidir. (Important to do what is told and follow rules)
8	Farklılıklara ilgi	Farklı halkları/insanları anlamak önemlidir. (Important to understand different people)
9	Alçak gönüllülük	Alçak gönüllü ve mütevazi olmak (dikkat çekmemek) önemlidir. (Important to be humble and modest, not draw attention)
10	Hoş vakit geçirmek	Hoş vakit geçirmek önemlidir. (Important to have a good time)
11	Özerklik	Kendi kararlarını almak ve özgür olmak önemlidir. (Important to make own decisions and be free)
12	Yardımseverlik	Başka insanlara yardım etmek ve başkalarının mutluluğu için gayret göstermek önemlidir. (Important to help people and care for others well-being)
13	Başarı	Başarılı olmak ve kendini kanıtlamak önemlidir. (Important to be successful and that people recognize achievements)
14	Güçlü hükümet	Hükümetin güçlü olması ve güvenliği sağlaması önemlidir. (Important that government is strong and ensures safety)
15	Maceracılık	Macera aramak ve heyecanlı bir hayat sürmek önemlidir. (Important to seek adventures and have an exiting life)

EK 1'in devamı

Değerler Listesi (Sıralama keyfîdir)

Nr.	Değerler	Değerlerin açılımı
16	Dürüstlük	Dürüst davranmak önemlidir. (Important to behave properly)
17	Saygı görmek	Başkalarından saygı görmek önemlidir. (Important to get respect from others)
18	Sadakat	Arkadaşlara sadakat ve yakın dostlara kendini adamak önemlidir. (Important to be loyal to friends and devote to people close)
19	Çevre	Doğa ve çevreye itina göstermek önemlidir. (Important to care for nature and environment)
20	Gelenekçilik	Gelenek ve alışkanlıkları izlemek önemlidir. (Important to follow traditions and customs)
21	Hazcılık	Eğlence ve zevk veren şeyleri aramak önemlidir. (Important to seek fun and things that give pleasure)
22	Aile	Hayatta aile önemlidir. (Important in life: family)
23	Arkadaşlar	Hayatta arkadaşlar önemlidir. (Important in life: friends)
24	Serbest vakit	Hayatta serbest vakit önemlidir. (Important in life: leisure time)
25	Siyaset	Hayatta siyaset önemlidir. (Important in life: politics)
26	İş	Hayatta iş önemlidir. (Important in life: work)
27	Din	Hayatta din önemlidir. (Important in life: religion)
28	Gönüllü örgütler	Hayatta gönüllü örgütler önemlidir. (Important in life: voluntary organisations)

EK 2

Ülkelere göre denekler (mutlak ve yüzde olarak)

			Sıklık	Yüzdelik	Geçerli yüzdelik	Kümülatif yüzdelik
1	AT	Avusturya	3374	6,3	6,3	6,3
2	BE	Belçika	2877	5,3	5,3	11,6
3	CH	İsviçre	2854	5,3	5,3	16,9
4	CZ	Çek Cumhuriyeti	1916	3,6	3,6	20,5
5	DE	Almanya	4198	7,8	7,8	28,3
6	DK	Danimarka	2102	3,9	3,9	32,2
7	ES	İspanya	2554	4,7	4,7	36,9
8	FI	Finlandiya	2835	5,3	5,3	42,2
9	FR	Fransa	2030	3,8	3,8	45,9
10	GB	Birleşik Krallık	2728	5,1	5,1	51,0
11	GR	Yunanistan	3638	6,8	6,8	57,8
12	HU	Macaristan	2445	4,5	4,5	62,3
13	IE	İrlanda	2928	5,4	5,4	67,7
14	NL	Hollanda	3531	6,6	6,6	74,3
15	NO	Norveç	2852	5,3	5,3	79,6
16	PL	Polanya	3507	6,5	6,5	86,1
17	PT	Portekiz	2428	4,5	4,5	90,6
18	SE	İsveç	2775	5,2	5,2	95,8
19	SI	Slovenya	2279	4,2	4,2	100,0
		Toplam	53851	100,0	100,0	

Value Orientations in the Member States of the European Union

Citation/©– Canatan, K. (2004). Avrupa birliği ülkelerinde değerler yönelimi / Value orientations in the member states of the European Union. *Journal of Values Education (Turkey) / Değerler Eğitimi Dergisi, 2* (7-8), 41-63.

Abstract- *This paper examines the value orientations of European countries by using the database of the European Social Survey from 2002 to 2003. After a description of the hierarchy of general values, we analyzed the differences between European countries and generations. These analyses showed that not only the diversity within the countries of European Union is available, but also the directions of values are different in each country. According to the studies of Inglehart, it is true that the post-materialistic values have taken an important place in the hierarchy of values in all European countries. However, this doesn't mean that the member states of the European Union have no relevant diversity among countries and generations. So, we can say that there is neither total "unity" nor total "diversity". The best we can say is that it is a "unity within diversity".*

Key Words- *The Countries of European Union, Values, Materialistic and Post-Materialistic Values, Unity and Diversity in Values.*